

KELİMENİN TEKRARI SANATLARINDAN

REDDŪ'S-SADR 'ALE'L-'ACUZ - REDDŪ'L-'ACUZ 'ALE'S-SADR

Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY*

ÖZET

Bedî' ilminin lafzî sanatlarından olan reddü's-sadr 'ale'l-'acuz ve reddü'l-'acuz 'ale's-sadr, Fars, Arap ve Türk edebiyatlarında birbirleriyle karıştırılmış ve örnek beyit veya manzumeler her iki sanata da örnek olarak verilmiştir. Bu makalede, sözkonusu sanatların ad, tanım ve örneklerle kargaşası giderilmeye çalışılmış; ayrıca başka türleri de ortaya çıkarılıp örneklendirilmiştir.

Bedî' ilminin lafzî sanatlarından olan reddü's-sadr 'ale'l-'acuz ve reddü'l-'acuz 'ale's-sadr, Fars, Arap ve Türk edebiyatlarında birbirleriyle karıştırılmış ve örnek beyit veya manzumeler her iki sanata da örnek olarak getirilmiştir. Örneğin aşağıdaki beyit, bazı bedî' kitaplarında¹ reddü's-sadr 'ale'l-'acuz, bazılarında² ise reddü'l-'acuz 'ale's-sadr sanatına örnek olarak verilmiştir:

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Râdüyânî, Muhammed b. Ömer, *Tercümânul-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul, 1949, s. 27-31; Râzî, Şemsuddîn Muhammed, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'âri'l-'Acem* (nşr. Muderis-i Razavî), Tahran, 1338 hş., s. 338-339; Kâşifî, Mirzâ Huseyn Vâ'iz-i Kâşifî-yi Sebzâr, *Bedâyi' ul-'efkâr fi sanâyi 'il-'es'âr*, Tahran, 1369 hş., s. 99-101; Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedî'*, Taş basma, ys., ts., s. 21-27; Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran, 1371 hş., IV/2, 155; Hanlerî, Zehrâ, *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran, 1348 hş., s. 227-228; Şemîsâ, Sîrûs, *Nigâhî Tâze be Bedî'*, Tahran, 1372 hş., s. 59; Dilçin, Cem, *Örnekleme Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1992, s. 486-487.

² Vatvât, Reşiduddîn, *Hadâiku's-sihr fi dekâika's-şî'r* (Sa'îd-i Nefisî'nin neşri Divanın iliştiğinde), Tahran, 1339 hş., s. 638-644; 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. 'Abdullah b. Schl, *Kitâbu's-sinâ'ateyn* (nşr. 'Alî Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Kahire, 1981, s. 400-403; et-Tabânevî, Muhammed b. 'Alî, *Keşşâfu istulâhât-i 'funûn*, (tsh. Muhammed Vecîh, 'Abdulhak, Veys Gulâm Kâdir), Kalkuta, 1862, I, 827; Tâcu'l-halâvî, 'Alî b. Muhammed, *Dekâiku's-şî'r* (tsh. Seyyid Muhammed Kâzım İmâm), Tahran, 1341 hş., s. 26-29; Şâd, Muhammed Pâdişâh, *Ferheng-i Ânenrâc* (nşr. Muhammed-i Debîrsiyâkî), Tahran, 1336 hş., III, 2068-2069; Browne, Edward G., *A Literary History of Persia*, Cambridge, 1956., II, 60-61; Humâî, Celâluddîn, *Sinâ'ât-ı Edebî*, Tahran, ts., s. 95-101; Humâî, Celâluddîn, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, Tahran, 1373 hş., s. 67-68.; Vahîd-i Tebrîzî, *Tercüme-i Miftâhu'l-bedâyi'* (trc. Nazif), İstanbul, 1300, s. 10-12; Dihhudâ, Ali Ekber, *Lugatrâme*, Tahran, 1342 hş., XXIV, 352-353; Heyet, Bedî' ve Kâfiye ve 'Arîz, Tahran, ts., s. 32-33; Mahecûb, Muhammed Ca'fer, *Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Fârsî*, Tahran, 1345 hş., s. 368-373; Sadi Çögenli, Yakup Şafak ve Recep Toparlı, *Arapça Farsça Türkçe Örnekleme Edebî Sanatları (Bedî')*, Erzurum, 1991, s. 55-56; 'Ak-kârî, İmâm Fevvel, *el-Mu'cemul-mufasssal fi 'ulumul-belâğa* (Bedî'), Beyan, Me'ânî, Beyrut, 1992, s. 574-575; Cengetul-meydânî, 'Abdurrahmân Hasan, *el-Belâgatul-'Arabiyye*, Beyrut,

عصا بر گرفتن نه معجز بود همی ازدها کرد باید عصا

"Asayı tutmak mucize değildir; ejderhaları asa yapmak gerekir". (Gazâyirî)

Ve aynı şekilde aşağıdaki manzume ve benzerleri, bazı kitaplarda³ reddū'l-'acuz 'ale's-sadr, bazılarında⁴ ise reddū's-sadr 'ale'l-'acuz sanatına örnek olarak verilmiştir:

ز فضل وافر تو یافت زیب و فر و نظام	قوام دولت و دین روزگار فضل و هنر
برونق است درین روزگار کلک و حسام	نظام ملت و ملکی عجب نباشد اگر
روا و رای تسو بردند از زمانه ظلام	حسام و کلک تو کردند کام اعدا گم
بکام باد همه کار دوستانت مدام	ظلام باد شب و روز دشمن جاهت
مطیع باد ترا دولت و سپهر غلام	مدام تا که بود گردش فلک بر جای

"Devletin ve dinin direği, fazilet ve hüner zamanı, senin bol faziletinden şeref, şan ve intizam buldu.

Eğer bu kalem ve kılıç zamanında, milletin ve ülkenin intizamı, en parlak dönemini yaşıyorsa şaşılmalıdır.

Senin kılıcın ve kalemin, düşmanların arzusunu yok etti; senin güzel yüzölçüğün ve görüşün dünyadan karanlığı götürdü.

1996, II, 514-517; 'Abbaspür, "Reddū'l-'acuz 'ale's-sadr ve reddū's-sadr 'ale'l-'acuz", Enüşe, Hasan, *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, Tahran, 1375 hş., I, 419; II, 626; Mîrsâdîkî, Meymenet, *Vâjenâme-i Huner-i Şâirî*, Tahran, 1376 hş., s. 110-111; Sîmâ Dâd, *Ferheng-i Istilâhât-ı Edebî*, Tahran, 1375 hş., s. 143; Türkçe kaynaklar: Ankaravî, İsmail Hakkı (Şeyh), *Miftâhu'l-belâğa ve misbâhu'l-fesâha*, İstanbul, 1284/1867, s. 139-142; Ali Cemâleddîn, *'Arûz-i Türkî* (İlm-i Kavâfi, Sanâyi-'i Şi'riyye ve İlm-i Bedî'), İstanbul, 1290/1873, s. 138-140; Manastırlı Mehmet Rıfat, *Mecâmî 'ul-'edeb*, İstanbul, 1318/1900, s. 319-323; Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğatı*, İstanbul, 1973, s. 120-121; Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belâgat*, Ankara, 1980, s. 328-330; Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, İstanbul, 1992, s. 114-115; Rabiha Çelebi-Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Teshilü'l-belâğa*, İzmir, 1996, s. 43-44.

³ Râzî, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'ârî'l-'Acem*, s. 338-339; Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedî'*, s. 21-27; Mu'în, *Ferheng-i Fârsî*, IV/2, 155; Hanlerî, *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, s. 227-228; Şemîsâ, *Nigâhî Tâze be Bedî'*, s. 59; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 486-487.

⁴ Humâî, *Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 95-101; Humâî, *Funûn-ı Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 67-68; Vahid-i Tebrizî, *Tercüme-i Miftâhu'l-bedâyi'*, s. 10-12; Kâşîfî, *Bedâyi 'ul-'efkâr fi sanâyi 'il-'eş'âr*, s. 99-101; Dihhudâ, *Lugatnâme*, XXIV, 352-353; Heyet, *Bedî' ve Kâfiye ve 'Arûz*, s. 32-33; Mahcüb, *Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Fârsî*, s. 368-373; 'Abbaspür, "Reddū'l-'acuz 'ale's-sadr ve reddū's-sadr 'ale'l-'acuz", Hasan, *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, I, 419; II, 626; Mîrsâdîkî, *Vâjenâme-i Huner-i Şâirî*, s. 110-111; Sîmâ Dâd, *Ferheng-i Istilâhât-ı Edebî*, s. 143. Türkçe kaynaklar: Ali Cemâleddîn, *'Arûz-i Türkî* (İlm-i Kavâfi, Sanâyi-'i Şi'riyye ve İlm-i Bedî'), s. 138-140; Manastırlı Mehmet Rıfat, *Mecâmî 'ul-'edeb*, s. 319-323; Tâhirü'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 120-121; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 328-330; Kocakaplan, *a.g.e.*, s. 114-115; Rabiha Çelebi-Nasrullah Hacımüftüoğlu, *a.g.e.*, s. 43-44.

Makamının düşmanının gecesi ve gündüzü karanlık olsun; dostlarının bütün işleri her zaman arzularına göre olsun.

Gökyüzünün dönüşü, devam ettiği sürece, devlet sana itaatkar, felek de köle olsun"⁵.

Türk edebiyatında ise bu tür şiirler, bazı kaynaklarda *i'ade* diye adlandırılmıştır⁶.

Evet bu örnek beyit veya manzume, hangi sanatın örneği olarak kabul edilecektir? Birinci manzume, reddü's-sadr 'ale'l-'acuz sanatının mı, yoksa reddü'l-'acuz 'ale's-sadr sanatının mı örneği olacak? İkinci manzume, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr sanatına mı, yoksa reddü's-sadr 'ale'l-'acuz sanatına mı örnek verilecek? Kaynaklara bakıldığında, farklı görüşler zikredilmekte; o halde hangisi kabul edilecek, neden? Gerekecektir?

İşte burada, bu sorulara cevap verilmeye ve sanatların tam olarak tanımları ve türleri, örnekleriyle birlikte verilmeye çalışılacaktır.

Fesahat ve belağat ilimlerinde beyitleri ve nesir cümlelerini oluşturan kelimelere, yerlerine göre özel adlar verilmiştir. Bunlar:

Beytin ilk mısramın ilk kelimesine *sadr*, son kelimesine '*arûz*'; ikinci mısramın ilk kelimesine *ibtidâ*, son kelimesine '*acuz* ya da *zarb*'; her iki mısram ortalarında yer alan kelimelere ise *haşv* denir.

Bu münasebetle nesir cümlelerinde, özellikle secili nesirde, ilk kelimeye *sadr*, son kelimeye '*acuz*'; aralarında yer alan kelimelere ise *haşv* adı verilir⁷. Ayrıca beyitteki tanımlamadan yola çıkılarak, ilk karinenin son kelimesine '*arûz* ve ikinci karinenin ilk kelimesine de *ibtidâ* denilebilir.

Bunları, şiir ve nesirden örnekler üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Şiirden örnek:

سوگند خورم کز تو برد حورا خوبی خویت عیانست چرا باید سوگند

"Hurinin güzelliğini senden aldığına yemin ederim; güzelliğin âşikardır; yemine ne hacet?"⁸. ('Ammâre-i Mervezî)

Beytin ilk mısramın ilk kelimesi olan سوگند *sadr*, son kelimesi خوبی '*arûz*'; ikinci mısramın ilk kelimesi خویت *ibtidâ*, son kelimesi سوگند '*acuz*'; her iki mısram ortalarında yer alan kelimeler خورم کز تو برد حورا؛ عیانست چرا باید *haşv*dir.

⁵ Râzî, *el-Mu'cem fi me'âyri eş'ârî'l-'Acem*, s. 339.

⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, s. 120-121; Muallim Naci, *Istîlâhât-ı Edebiyye* (nşr. M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 1996, s. 45-46; Karaalioğlu, *Edebi Sanatlar Antolojisi*, s. 141-142; Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, s. 114-115; Soysal, M. Orhan, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998, s. 45-46; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 486-487.

⁷ Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 67-68.

⁸ Humâî, *Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 96.

Nesirden örnek:

"بیگانه که دوست باشد خویش است و خویش که دشمن باشد بیگانه"

"*Dost olan yabancı, akrabadır; düşman olan akraba, yabancıdır*"⁹.

Bu cümlelerin ilk kelimesi بیگانه *sadr*, son kelimesi بیگانه 'acuz; birinci fıkranın son kelimesi خویش 'arūz ve ikinci fıkranın ilk kelimesi *ibtidād*; aralarında yer alan دشمن باشد; که kelimeleri *haşvdır*.

Bu tanımlamalara göre, beytin ilk mısraının ilk kelimesinin, ikinci mısraı sonunda tekrar edilmesi veya nesir cümlesinde ilk karinenin ilk kelimesinin, ikinci karinenin sonunda zikredilmesi sanatının, *reddū's-sadr 'ale'l-'acuz*; bir beytin sonunda yer alan kelimenin, sonraki beytin başında tekrar edilmesi veya nesir cümlesinde ilk karinenin son kelimesinin, ikinci karinenin başında zikredilmesi sanatının da *reddū'l-'acuz 'ale's-sadr* diye adlandırılması daha uygun olacaktır. Zira sanatların adını oluşturan bu ibareler Arapça olup, Arapça'da رد fiili علی edatıyla, *karşılık olarak vermek; atamak; görevlendirmek; cevap vermek*¹⁰ anlamlarına gelir. Buna göre رد fiilinden sonra gelen *sadr*daki kelime, 'acuzda; رد fiilinden sonra gelen 'acuzdaki kelime de *sadr*da getirilir.

Ve sanatlar:

Reddū's-sadr 'ale'l-'acuz

Reddū's-sadr 'ale'l-'acuz, Arapça bir ibare olup *sadr* acuzda getirmek demektir. Bedi' ilminde ise, beytin veya nesir cümlesinin baş tarafında, yani *sadr*daki kelimenin, son tarafında yani acuzda getirilmesidir¹¹. Örnek:

عصا بر گرفتن نه معجز بود همی ازدها کرد باید عصا

"*Asayı tutmak mucize değildir; ejderhaları asa yapmak gerekir*"¹². (Gazâyirî)

Beytin baş tarafındaki (عصا) kelimesi, sonda getirilmiştir.

Reddū'l-'acuz 'ale's-sadr

Reddū'l-'acuz 'ale's-sadr, aynı şekilde Arapça bir ibare olup acuz *sadr*da getirmek demektir. Bedi' ilminde ise, birinci beytin sonundaki kelimeyi, ikinci beytin başında getirmektedir. Örnek:

⁹ Humâî, *Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 96.

¹⁰ Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995, s. 316.

¹¹ Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâğa*, s. 27-31 ; Râzî, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'ârî'l-'Acem*, s. 338-339; Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedî'*, s. 21-27; Mu'in, *Ferheng-i Fârsî*, IV/2, 155; Hanlerî, *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, s. 227-228; Şemîsâ, *Nigâhî Tâze be Bedî'*, s. 59; Dilçin, *Örneklerde Türk Şiir Bilgisi*, s. 486-487.

¹² Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 68.

مجنون به هوای کوی لیلی در دشت
لیلی می گشت همیشه بر زبانش لیلی
در دشت به جست و جوی لیلی می گشت
لیلی می گفت تا زبانش می گشت

"*Mecnun, Leyla'nın mahallesinin özlemiyle, Leyla'yı aramak için çöl çöl dolaşıyordu.*

Dilinde hep Leyla (diyerek) dolaşıyordu; dili döndüğünce hep Leyla diyordu"¹³.
(Muştâk-ı İsfahânî)

Birinci beytin sonundaki (می گشت) kelimesi, ikinci beytin başında gelmiştir.

Şimdi, her iki sanatı yukarıda verildiği gibi anlatan kaynaklara kısaca bir bakalım:

Muhammed b. Ömer er-Râdûyânî, sadece reddü's-sadr 'ale'l-'acuz sanatına yer verir, onu da **mutâbaka** adı altında işler ve Farsça şiir söyleyenlerin, ona **mutabık**, yazarlarınsa, **reddü's-sadr 'ale'l-fahz**¹⁴ dediklerini belirtir: "*Şâir, bir lafzı beytin başında getirir ve tekrar aynı lafzı sonda kafiye yaparsa, ona Farsça şiir söyleyenler mutâbık derler; fakat yazarlar ona reddü's-sadr 'ale'l-fahz adını verirler; yani öncesi ve sonrası aynı*" ifadesinden sonra "*Ve mutabık Farsça konuşanların kendisine mütezâd dedikleridir ve bu bâb altı fasla ayrılır*" diyerek altı türü örnekleriyle anlatır¹⁵. Bunların birincisi:

1- Onun birinci kısmı, bir lafzın beytin başında getirilmesi ve aynı lafzın, aynen o beyitte kafiye yapılmasıdır¹⁶. Örnek:

سوگند خورم کز تو برد حورا خوبی
خوبیت عیانست چرا باید سوگند

"*Hurinin güzelliğini senden aldığına yemin ederim; güzelliğin âşikardır; yemine ne hacet?*" ('Ammâre-i Mervezî)

Beytin başındaki سوگند kelimesi, aynen sonunda da gelmiştir.

Ancak Râdûyânî, adı geçen sanatın türlerini verirken, sanatın kardeş türlerini de bunun türleri olarak yazmıştır:

Râzî, tecnis-i tâm sanatına örnek olarak verdiği aşağıdaki beyitten sonra,

بیمین تو چرخ داده یسار
بیسار تو ملک خورده یمین

"*Gökyüzü, senin sağ eline güç ve kuvvet vermiş; mülk, senin sol eline yemin etmiş*".

¹³ Şemîsâ, *Nigâhî Tâze be Bedî*, s. 59.

¹⁴ İbarede, acuz yerine fahz kelimesinin kullanılması, sadece Râdûyânî'nin mezkur eserinde geçmektedir. Fahz (فحد) kelimesi "kalça, baldır, kabile kolu" anlamına gelmektedir. Belki de bundan dolayı, bir şeyin kolu anlamında beytin kolu, yani beytin ucu, başı anlamında kullanılmış olabilir.

¹⁵ Râdûyânî, *Tercumânu'l-belâğa*, s. 27.

¹⁶ Râdûyânî, *a.g.e.*, s. 27-28.

"Ve bu beyitte bir başka sanat vardır ki ona **reddū's-sadr ile'l-'acuz** derler ve beytin sonunda gelen şeyi, bir diğeri'nin başında getirdikleri zaman ona, **reddū'l-'acuz ile's-sadr** derler ve tecnîssiz redd-i sadra örnek, nitekim Gazâyîri söylemiştir"¹⁷ der ve Gazâyîri'nin şu beytini örnek verir:

عصا بر گرفتن نه معجز بود همی ازدها کرد باید عصا

"Asayı tutmak mucize değildir; ejderhaları asa yapmak gerekir".

Bu beyitten sonra da "Reşid'in bu türden bir kasidesi vardır, şöyleki" diyerek aşağıdaki üç beyti nakleder:

قرار از دل من رسود آن نگار بدان عنبرین طره بی قرار
نگارست رخساره من بخون ز هجران رخساره آن نگار
خمارست در سر مرا بی شراب در اندوده آن نرگس پر خمار

"O sevgili, o kararsız amber kokulu kâkülüyle benim gönlümden kararı alıp götürdü".

O sevgilinin yanağının ayrılığundan dolayı, benim yanağım kanla nakşedildi.

Benim başımda, o mahmurlu nergis gözün sıvadığı, şarapsız bir mahmurluk vardır"¹⁸.

Râzi, bu üç beytin peşine, "ve reddū'l-'acuz ile's-sadr, bir diğeri söylemiştir"¹⁹ der ve daha önce geçen ve ... توام دولت kelimeleriyle başlayan beş beyti sözkonusu sanata örnek verir²⁰.

Ayrıca Râzi, sanatın adını oluşturan Arapça ibarede علی edatı yerine الی edatına yer verir²¹.

Mirzâ Huseyn Vâ'iz-i Kâşifi ise, *Bedâyi'u'l-efkâr fi sanâyi'i'l-eş'âr* adlı eserinde, her iki sanatı da reddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatının iki ayrı türü olarak değerlendirmiş; reddū's-sadr 'ale'l-'acuz'a **mütesâdir**, reddu'l-'acuz 'ale's-sadr'a ise **mu'âd** demiştir. Ayrıca mütesâdir dediği reddū's-sadr 'ale'l-'acuz'un türlerine, başka kaynaklarda geçmeyen farklı isimler vermiştir²²:

"Reddu'l-'acuz 'ale's-sadr: Çok rağbet görmüş sanatlardan ve beğenilen be-dîlerdendir:

Mütesâdir: "Sözün başında veya birinci mısraın haşvinde, acuzda da aynı lafzı veya yakını bir lafzı getirmeleridir. Bu kısma ondan dolayı mütesâdir demişlerdir ki tesâdir, sözlükte başkanlık yapmayı istemektir ve bu kısımda mükerrer lafızlar, beytin be-

17 Râzî, *el-Mu'cem fi me'âyîri eş'ârî'l-'Acem*, s. 338-339.

18 Râzî, *a.g.e.*, s. 339.

19 Râzî, *a.g.e.*, s. 339.

20 Râzî, *a.g.e.*, s. 339.

21 Râzî, *a.g.e.*, s. 339.

22 Kâşifi, *Bedâyi'u'l-efkâr fi sanâyi'i'l-eş'âr*, s. 99.

şında veya ilk mısraın haşvinde yer aldığı için mütesâdir derler ve o sekiz kısımdır". Bunlardan birincisi:

Musadder-i mutlak: Sadırda gelen lafzın, şekil ve anlamca hiçbir değişiklik ve farklılık olmadan acuzda da gelmesidir. Örnek:

دوست می سوزد مرا گر من نسوزم چون کنم

خوی او اینست باید ساختن با خوی دوست

"Dost beni yakıyor, eğer ben yanmazsam nasıl ederim! Onun huyunu böyledir, dostun huyuna göre yapmak gerekir"²³.

"Ve mükerrer lafız onun sadrında yer aldığı için, ona musadder demek daha uygundur".

Mu'âd ise, "sözlükte geri döndürülmüş demektir ve bu bir türden fazla değildir. Bu önceki beytin acuzunda zikredilen her lafzın, sonraki beytin sadrında tekrar getirilmesidir".

Örnek:

بروز ز چرخ برین می کند همیشه مدار شجاع دولت و دین کافتاب همت او
نرفت زورق اندیشه دلی به کنار مدار مرکز ملک است و از محیط کفش

"Devletin ve dinin yiğididir, çünkü onun himmet güneşi, yüce gökyüzünün ötesinde sürekli dönmektedir.

Saltanat merkezinin medarudur ve gönülün düşünce kayığı, okyanus gibi olan avucundan hiç ayrılmamıştır"²⁴.

Burada birinci beytin sonundaki مدار kelimesi, ikinci beytin başında gelmiştir.

Kâşifi, bundan sonra "Gerçekte bu tür (zikredilen iki sanattan ilki), reddü'l-'acuz 'ale's-sadr, diğeri reddü's-sadr 'ale'l-'acuz'dur; ancak şiirin binasının kaftiyede ve bütün dikkatin beytin acuzunda olması ve acuzun, gözlemlendiği vakit, birinci mısraın sadrında ya da haşvinde zikredilen lafızdan sonra görülmesi itibarıyla bu türlere reddü'l-'acuz 'ale's-sadr da denilebilir"²⁵ diyerek birincisinin, yani mütesâdir'in reddü's-sadr 'ale'l-'acuz ve ikincisinin yani mu'âd'ın reddü'l-'acuz 'ale's-sadr olduğunu, ancak her ikisine reddü'l-'acuz 'ale's-sadr denilebileceğini belirtir. Fakat böyle olmakla birlikte, mütesâdir'in türlerini verirken, mezkur sanatın kardeş türlerini de, olmaması gerekirken buna katar.

Tâcu'l-halâvî, reddü's-sadr 'ale'l-'acuz sanatına, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr; reddü'l-'acuz 'ale's-sadr sanatına ise reddü'l-'acuz ile's-sadr demiş, yani birinde علی ve

²³ Kâşifi, *Bedâyi 'ul-efkâr fî sanâyi 'il-eş'âr*, s. 99.

²⁴ Kâşifi, *a.g.e.*, s. 101.

²⁵ Kâşifi, *a.g.e.*, s. 101.

diğerinde الی olmak üzere, farklı iki edatı getirerek aynı adı her iki sanat için de kullanmıştır²⁶:

Reddū'l-'acuz 'ale's-sadr: Üç türdür. Birinci tür, beytin başında gelen lafzın aynısını sonda getirmektir ve bu iki kısımdır:

a- Birincisi, iki kelimenin lafız ve anlam bakımından aynı olmasıdır.

قرار از دل من رسود آن نگار بدان عنبر و طره بی قرار

"O sevgili, o kararsız anberri ve kakülüyle benim gönlümden kararı alıp götürdü"²⁷.

b- İkincisi, (iki kelimenin) lafızda aynı, anlamda farklı olmasıdır.

زین بیش مایه سختم نیست چون کم بستم بر اسب خامشی از اضطراب زین

"Sözümün mayası bundan fazla değildir, nasıl yapayım? Istrapdan dolayı suskun ata yular bağladım"²⁸.

İkinci tür: Acuzdaki lafzın, ilk mısram haşvinde gelmesidir. O da daha önce geçtiği gibi iki kısımdır:

a- Lafız ve anlamda aynıdır. Örnek:

مقصود از آفرینش عالم تویی از آنک ذات مطهرت سبب نظم عالم است

"(Allah'ın) âlemi yaratmasından maksadı sensin; çünkü senin temiz zatın, âlemin düzeninin sebebidir"²⁹. (Zahîr)

b- Lafızda aynı ve anlamda farklıdır. Örnek:

کریمابده داد من از فلک که ایزد ترا هرچه بایست داد

"Ey cömert! Benim nasibimi gökyüzünden ver; çünkü Tanrı sana gereken her şeyi verdi"³⁰.

Üçüncü tür, iki kısımdır:

a- Birinci mısradaki lafız fiil sigasında gelir. Örnek:

بیازردی مرا بی هیچ حجت ز من هرگز ترا نابوده آزار

²⁶ Tâcu'l-halâvî, *Dekâiku's-şî'r*, s. 26-29.

²⁷ Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸ Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 27.

²⁹ Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 27.

³⁰ Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 28.

"Benden sana karşı asla kırıcı bir hareket ve söz olmadığı halde, beni hiçbir sebep yokken kırdın"³¹.

b- Herbiri farklı anlam ve lafızda olur. Örnek:

نالَم از عشق آن صنم شب و روز وینک از ناله گشته ام چون نال

"O güzelin aşkından gece gündüz inlerim ve işte inlemekten dolayı ney gibi olmuşum"³².

"Her ne kadar bu lafız, bazen tecnis ve bazen iştikak olsa da, iki kelimedenden biri beytin sonunda geldiği için reddü'l-'acuz derler"³³.

Bu anlatımlardan sonra,

"Eğer o iki lafzın biri beytin sonunda gelir ve (diğeri), onu takip eden diğer beytin başında getirilirse reddü'l-'acuz ile's-sadr derler ve bu yol terk edilmiştir." der ve daha önce zikredilen kıtanın (... قوام دولت) beş beytine yer verir³⁴.

Görüldüğü gibi Tâcu'l-halâvî, her iki sanatı da aynı adla değerlendirmektedir. Birinci anlatıma göre sanatın adı yanlış; ikinci anlatıma göre ise doğrudur.

Muhammed Mu'în, reddü's-sadr 'ale'l-'acuz sanatı hakkında, "*Şairin, beytin başında getirdiği bir kelimeyi, aynı beytin sonunda tekrar etmesidir*"³⁵ dedikten sonra Gazâyirî'nin daha önce zikredilen ve ... عصا برگرفتن diye başlayan beytini örnek verir.

Kaynak olarak ise, "Bu ıstılah, *es-Sinâ'ateyn* (s. 377) ve *Esâsu'l-iktibâs* (s. 597) kitaplarında bu şekilde aktarılmış, fakat Şems-i Kays'ın *el-Mu'cem*'inde (Birinci baskı, s. 252) 'Reddü's-sadr ile'l-'acuz' şeklinde gelmiş diyerek, sadece علی ('alâ) edatı yerine الی (ilâ) edatının kullanılmasına dikkat çekmiştir³⁶. Ancak Mu'în, *es-Sinâ'ateyn* ve *Esâsu'l-iktibâs* kitaplarında³⁷ sanatın adı, reddü's-sadr 'ale'l-'acuz yerine, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr şeklinde zikredilmiş olmasına rağmen, söz konusu eserleri kaynak olarak vermiştir.

Mu'în, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr sanatı için de, "*Şairin, bir beytin sonunda zikrettiği bir kelimeyi sonraki beytin başında tekrar etmesidir*" der ve ... قوام دولت diye devam eden, daha önce de zikredilen manzumenin üç beytini örnek olarak verir³⁸.

Mu'în, Söz konusu üç beyti *el-Mu'cem*'den (Birinci baskı, s. 252-253) aldıktan sonra, "*Esâsu'l-iktibâs* (s. 597) ve Browne, *Tarih-i Edebiyyât-ı İrân*'da (Müc-

31 Tâcu'l-halâvî, *Dekâiku'ş-şî'r*, s. 28.

32 Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 28.

33 Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 29.

34 Tâcu'l-halâvî, *a.g.e.*, s. 29.

35 Mu'în, *Ferheng-i Fârsî*, IV/2, 155.

36 Mu'în, *a.g.e.*, IV/2, 155.

37 'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 400-403; Tûsî, *Esâsu'l-iktibâs*, s. 597.

38 Mu'în, *a.g.e.*, IV/2, 155.

tebâi Tercümesi, II, 88) yukarıdaki şekilde gelmiş; fakat *el-Mu'cem*'de (Birinci baskı, s. 252-253) reddû'l-'acuz ile's-sadr şeklinde aktarılmış" diyerek yine *el-Mu'cem*'de edatların farklı kullanıldığını belirtir³⁹. Ancak Tûsî'nin ve Browne'in eserlerinde⁴⁰ sanatın adı farklı olarak verilmiş olmasına rağmen, burada bu farkı belirtmeyip kaynak olarak zikreder.

Zehrâ-yı Hanlerî, reddu's-sadr ile'l-'acuz sanatını, Râzi gibi reddu's-sadr ile'l-'acuz diye adlandırır ve "*Şâirin, bir kelimeyi şîrin başında ve sonunda kullanmasıdır*" diye tanımlayarak, Hâfız'ın aşağıdaki beytini örnek verir⁴¹:

بادت به دست باشد اگر دل نهی به هیچ در معرضی که تخت سلیمان رود به باد

"Eğer Süleyman'ın tahtının bile yok olduğu dünyada bir hiçe gönül bağlarsan, sen de yok olursun".

Hanleri, Reddû'l-'acuz ile's-sadr başlığını verdiği ikinci sanat hakkında ise, "*Şâirin, şîrin sonunda getirmiş olduğu bir lafzı, sonraki beytın başında tekrar etmesidir*" der ve daha önce geçen ... و قوام دولت şeklinde başlayan manzumenin iki beytini örnek olarak zikreder⁴².

Sîrûs-i Şemîsâ, **tekrâr-ı vâje** (kelimenin tekrarı) başlığı altında, her iki sanatı الی edatıyla zikreder ve şöyle açıklar:

a) **Reddû's-sadr ile'l-'acuz**: "*Beytın başının ve sonunun aynı olmasıdır*". Şemîsâ, tanımdan sonra, Gazâyirî'nin daha önce zikredilen meşhur beytini örnek olarak nakleder⁴³.

b) **Reddû'l-'acuz ile's-sadr**: "*Beytın sonunda yani acuzdaki kelimenin sonraki beytın başında yani sadrında tekrar edilmesidir*". Şemîsâ, bu tanımdan sonra, Muştâk-ı İsfahânî'nin daha önce zikredilen (... مجنون به هوای...) diye başlayan iki beytini örnek verir⁴⁴.

Ferheng-i Lûgat-ı Vâjegan'da ise, reddu's-sadr 'ale'l-'acuz (musadder): "*Şâirin, beytın başında getirdiği kelimeyi, aynı beytın sonunda tekrar etmesidir*" ifadesinden sonra yine Gazâyirî'nin zikredilen meşhur beyti örnek olarak verilir ve "Bu ıstılahın anlatımı, *es-Sınâ'ateyn* (s. 377) ve *Esâsu'l-iktübâs*'ta (s. 597) aynı şekilde nakledilir, fakat Şems-i Kays'ın *el-Mu'cem*'inde, reddu's-sadr ile'l-'acuz şeklinde gelmiştir" denilir. Sonra الی ve الی edatlarının *el-Mu'cem*'deki farklılığına dikkat çekilir ve *es-Sınâ'ateyn* ve *Esâsu'l-iktübâs* kitaplarında sanatın adı farklı olmasına rağmen, iki eser kaynak olarak

³⁹ Mu'în, *Ferheng-i Fârsî*, IV/2, 155.

⁴⁰ Tûsî, *Esâsu'l-iktübâs*, s. 597; Browne, E.G., *A Literary History of Persia*, Cambridge, 1956, II, 60-61.

⁴¹ Hanlerî, Zehrâ, *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran, 1348 hş., s. 227.

⁴² Hanlerî, a.g.e., s. 227-228.

⁴³ Şemîsâ, Sîrûs, *Nigâhî Tâze be Bedî'*, Tahran, 1372 hş., s. 59.

⁴⁴ Şemîsâ, a.g.e., s. 59.

zikredilir ve farklılık da belirtilmez; çünkü mezkur eserlerde sanatın adı reddü'l-'acuz 'ale's-sadr olarak geçmektedir⁴⁵.

Reddü'l-'acuz 'ale's-sadr hakkında, "*Şâirin, her beytın somunda yer verdiği bir kelimeyi, sonraki beytın başında tekrar etmesidir*"⁴⁶ denilir ve örnek olarak da yine daha önce yer verilen ve ... قوام دولت şeklinde başlayan manzumenin üç beyti zikredilir.

Daha sonra, "Bu ıstılahın açıklaması, *Esâsu'l-iktibâs'ta* ve Browne'in *Tarih-i Edebiyyât-ı İrân*'ının ikinci cildinde yukarıdaki şekilde gelmiştir; fakat *el-Mu'cem*'de, reddü'l-'acuz ile's-sadr şeklinde aktarılmıştır" denilir. Ancak yine Tûsî ve Browne'in eserleri, sanat farklı adla zikredilmesine rağmen,⁴⁷ kaynak olarak verilir ve farklılığa temas edilmez.

Türk edebiyatında ise, Muhammed Mehri⁴⁸, her iki sanatı, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr adı altında ve onun kısımları olarak vermiş, her ikisini iki türe ayırmıştır:

"Reddü'l-'acuz 'ale's-sadr dahi muhassenat-ı lafziyyedendir... Kısım-ı evvel, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr ve kısım-ı sâni, reddü's-sadr 'ale'l-'acuzdur. Kısım-ı evvelin (yani reddü'l-'acuz 'ale's-sadr'ın) *nev'-i evveli* oldur ki *ehad-i lafzeyin-i mükerrereyin* veya *mütecaneiseyn âhir-i beytte* ve *lafzı âhar, mısra-ı evvelde* (ikinci beytın evvelinde) *vâki ola*"⁴⁹ ve nazm-ı Fârsî'den misâl:

عالیست شأن تو اباعن جد	ای خدیو دلیر نیک خرد
مدح خوانش بود هزار سزد	جد تو باشد آن وزیر چومن
چونکه آن ارجمند سعد امجد	سزود ار مادحش بود اکنون
بردها بی کتیبه ای بی حد	از سر مجد و وجد کشید
در مدینه چو خیمه برآزد	بی حد ان لشکر ظفر یاور
شاد شد روح انور احمد	زد چنان بر سپاه دشمن دین
آن حییب جناب رب احد	احمد آن پیشوای جمله رسول
دستگیر و معین تا باید	احد و احمد هر دو باد ترا

"*Ey cesur ve çok akıllı Hidiv! Senin şanın atanla yücedir.*

Senin atan, o vezirdir ve benim gibi binlerce övücüsü olursa değer.

Şimdi onun övücüsü olursa değer, çünkü o değerli, mutlu ve çok şerefli dir.

Şeref ve vecdden dolayı, yazılmadan sınırsız köleler cezbedti.

O zaferler elde etmiş ordu, şehirde çok sayıda çadır kurduğu zaman, din düşmanını askerlere öyle vurdu ki Ahmed'in murlarla dolu ruhu şâd oldu.

Bütün peygamberlerin önderi o Ahmed; bir olan cenab-ı Rabb'in o sevgilisi.

45 'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 400-403; Tûsî, *Esâsu'l-iktibâs*, s. 597.

46 *Ferheng-i Lugat-i Vâjegân*, Ferheng 2.

47 Tûsî, *Esâsu'l-iktibâs*, s. 597; Browne, *A Literary History of Persia*, II, 60-61.

48 Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedî*, s. 21-27.

49 Muhammed Mehri, *a.g.e.*, s. 21.

*Bir Allah ve Ahmed, her ikisi, gerektiği kadar senin yardımcın ve destekçin olsun*⁵⁰.

Nev'-i sâni: "Nev'-i sâni dahi nev'-i evvel gibi acuzda vaki olan kelime biaynihi sadrda mezkur ola ve ma'nen muğâyir"⁵¹. Nazm-ı Fârsî'den misal:

صمصام تو اصباح عدو را چو کند شام	زاسهام و سنانت ترکد زهره ضرغام
ای معن همم جعفر جود حاتم انعام	شامم ز ریاحین تنای تو مروح
ازسکه جهان یافته از عدل تو آرام	انعام و دد از دور تو کردند همه انس
تا مهر بود مشعله افروز در و بام	آرام نینند اعادی تو یارب
دلشاد ز انعام و نوال تو در ایام	هر بام و مسا دوست و صدیقان تو باشند

"Cesur zühre, senin oklarından ve mızrağından kaçır; senin keskin kılıcın, düşmanın sabahını, akşam gibi yapar.

Ey Ma'an himmetli, Ca'fer cömertli ve Hatem bağışlı, akşam yemeğim, senin övgünün fesleğenleriyle kokulu.

Dünya senin adaletinle huzur bulduğu için, hayvanlar ve vahşi yaratıkların hepsi, senin zamanında dost oldular.

Ey padişah! Güneş, saraya ve damlara ışık saçtığı sürece, senin düşmanların rahat uyku uyuyamazlar.

*Her sabah ve akşam, senin dostların ve arkadaşların, senin bağışın ve hediyenle günlerce mutlu olurlar*⁵².

Reddū's-sadr 'ale'l-'acuz: "Bu kısmın nev'-i evveli oldur ki (sadrda gelen) lafz-ı evvel, biaynihi acuzda ve yine evvelki mana murad olunacaktır"⁵³. Nazm-ı Fârsî'den misal:

ایاکه مصر ز ذات گرفته عز و مقام	مقام دانش و درک داور خجسته کرام
چو خلد گشته مزین ز باغ و راغ تمام	تمام خطه مصر ز اهتمام همت تو
بیحر و کان بزند طعنه هم به تیره غمام	غمام جود و عطا و نوال احسانت
مسیرگاه زمین و سپهر هست مدام	مدام شاد شوی بر سریر جاه که تا

"Ey Mısır'ın zatıyla şeref ve makam kazandığı (Hidiv)! Bilgi makamı, hakim anlayışlı ve cömertler gibi uğurlu (Hidiv)!

Bütün Mısır ülkesi, senin gayretin ve çaban sayesinde, cennet gibi, tamamen bahçe ve çayırarla süslendi.

Senin cömertlik, bağış, hediyeler ve ihsan bulutun, denizi ve maden ocağını ve de siyah bulutu kanar.

⁵⁰ Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedi'*, s. 22-23.

⁵¹ Muhammed Mehri, *a.g.e.*, s. 23.

⁵² Muhammed Mehri, *a.g.e.*, s. 24.

⁵³ Muhammed Mehri, *a.g.e.*, s. 24.

*Yeryüzü ve gökyüzü var olduğu sürece, makam tahtında devamlı mutlu olasın*⁵⁴.

Nev'-i sâni: "Nev'-i sâni dahi nev'-i evvel gibi sadrda vaki olan kelime biaynihi acuzda zikrolunursa da evvelki mana murad olunmayacaktır"⁵⁵. Nazm-ı Fârsî'den misal:

مجلس بزم ز رخسار تو بر نقش و نگار	ای نگار دل ریاوی ماه اوج اعتبار
از بی دفعش تو رو یک سانگین می از خم آر	از خمار دهر دون مخمور گشته عقل و هوش
در تنای دی ز مهری شهرهای آبدار	هی پیایی بادۀ یاقوت رنگ آر و بگير

"Ey gönül alan sevgili ve ey yüksek itibarlı ay (güzel)! İçki meclisim, senin yüzün sayesinde nakışlarla ve resimlerle dolu.

Akul ve şuar, alçak feleğin mahmurluğundan dolayı kendinden geçti; onu gidermek için sen git ve küpten büyük kadehle şarap getir.

*Haydi peşpeşe yakut renkli şarap getir ve geçen gün hakkında Mehri'den taze şiirler al*⁵⁶.

Burada amaç, birinci ve ikinci beyittir.

Cem Dilçin de, **iâde** adı altında her iki sanata yer vermiş ve birine iade adı yanında reddü'l-'acuz 'ale's-sadr, diğerine ise, mukaddem ü muahhar (reddü's-sadr 'ale'l-'acuz) demiştir.

iâde: "Bir şiir içinde her beytün son sözcüğünü, ondan sonraki beytün ilk sözcüğü olarak kullanmaktır. Bu sözcük, bir söz bölüğü de olabilir. İade sanatına, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr da denir. Böyle yazılmış şiirlere muâd adı verilir"⁵⁷:

Gazel

*"Ey güzellik göğünün mâh-ı münevver kameri
Şâd kıl gönlümü gün gibi tulû' et seherî*

*Seherî aşk ile meydâna girip seyr edeyim
Ola ki peyk-i sabâdan ere yârin haberi*

*Haberi olsa anın yoluna can verdiğime
Bana rahm eyleyüben eyleye idi nazarı*

*Nazarı var ola şol âşık-ı merdâne-dilin
Görüben gamzen okun sînesin eyler siperi*

*Siperi sînesi olmayanın ey kaşı kemân
Boynunâ şîr Alî tîğı vü Müslim teberi*

⁵⁴ Muhammed Mchrî, *Fenn-i Bedî*, s. 25.

⁵⁵ Muhammed Mchrî, a.g.e., s. 25.

⁵⁶ Muhammed Mchrî, a.g.e., s. 26-27.

⁵⁷ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 486-487.

Teberi alıp eline meh-i nev gökte durur
Tâ ki def' eyleye sen şâha erişen **zararı**

Zararı var sanemâ ben kula cevri eylemenin
Çünkü eflâke erer âteş-i âhım **şereri**

Şereri-i âhımı ey dost benim sanma güzel
Astı kandîl göğê şûle-i âhım **eseri**

Eseri kılca belirmez belinin çün sanemâ
Yine yok yere kuşanırsın o zerrin **kemeri**

Kemer-i gayreti aşk ile kuşanıp beline
Yâr kûyunu tavâf eyledi Zâfi seheri" (Zâtî)

Dilçin, daha sonra, "İade sanatının bir başka türü de mukaddem ü muahhar a-
dıyla anılır. Her beytin ilk sözcüğü, o beytin son sözcüğü olarak yinelenir ve gazelin
uyak sözcüğü olur"⁵⁸ der ve şu örneği verir:

Gazel

"**Âşinâ** olur Hak'a halkı doyuran aşına
Artar ol gündend güne hâşâ ki alça **aşına**

Kaşına vü gözine şol çarh zeynin dürtünen
Hûba benzer her ki ayruk dırnağıyla **kaşına**

Taşına kâsvet geyenin içi sağın anda bil
Kim fenâdan göçe tiz tiz ol bekâya **taşına**

Başına bir ışk u sevdâ gelenin tanuğudur
Benzi saru yaşlu gözü dahi bağıri **başına**

Dâşınâ il ta 'nınin sabr êde kılmâyâ gile
Kendüye ne sansa anı sana her **kardaşına**

Yaşına vü ömrüne çün kim kaşi zâmin değıl
Nê mukayyed bu cihanın kusuruna **yaşına**

Yaşına bu gözlerimin baksa bir rahm etse şâh
Bu Kemâl Ümmî'den ol niçe nikâbın **yaşına**" (Kemâl Ümmî)

Reddû's-sadr 'ale'l-'acuz Sanatının Türleri

Reddû's-sadr 'ale'l-'acuz sanatının dört türü vardır; ancak bedi' kitaplarında, bu
sanatın kardeşi sanatlar da, bunun içinde değerlendirilmiş ve çeşitli türlere ayrılmıştır.

⁵⁸ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 487.

Bunlar, genelde altı tür olarak verilmektedir⁵⁹, fakat bazı kaynaklarda iki⁶⁰, üç⁶¹, dört⁶², yedi⁶³, sekiz⁶⁴, on iki⁶⁵, on sekiz, hatta daha fazla türe çıkarılmaktadır⁶⁶.

Reşidüddin Vatvat, söz konusu sanatı farklı adla vermekle birlikte altı türe ayırmıştır⁶⁷. Râdüyânî ise, Vatvat gibi altı türe ayırır⁶⁸.

Humâî ise, sanatı, reddü's-sadr 'ale'l-'acuz yerine, reddü'l-'acuz 'ale's-sadr adı altında verir ve on sekiz hatta daha fazla türe ayrılabilceğini belirterek şöyle der:

"Bunun türleri çoktur; zira birinci mısraın başında ya da ortasında veya sonunda zikredilen bir kelimenin aynısının ya da onun benzerinin ikinci mısraın başında veya ortasında ya da sonunda tekrar edilmesi mümkündür.

Buna göre reddü'l-'acuz 'ale's-sadr'ın (reddü's-sadr 'ale'l-'acuz obmalı) kısımları on sekizdir; çünkü birinci mısraın üç kısmından her biri (sadr, haşv, 'arûz), ikinci mısraın üç kısmından her biriyle yani (ibtüdâ, haşv, 'acuz) toplam dokuz durum ortaya çıkarır. Bu dokuz kısımdan herbiri iki kısma (aynı ya da benzeri) ayrılır (9x2= 18). Ve eğer iştikak sanatını da dahil edersek, türler daha da çoğalacaktır"⁶⁹.

Ancak Humâî, bu ifadesinden sonra, *"fakat bedî' kitaplarında onu sadece altı kısımda yazmışlardır"⁷⁰* diyerek altı türe ayırır ve örnekleriyle anlatır.

Ferheng-i Ânendrâc'da ise sanatın adı, yine reddü's-sadr 'ale'l-'acuz yerine reddü'l-'acuz 'ale's-sadr olarak zikredilmektedir. Sanat, sekiz türe ayrılmakta ve her tür de iki kısmı içermektedir⁷¹.

⁵⁹ Vatvât, *Hadâiku's-sihr fi dekâiki's-şi'r*, s. 638-644; Râdüyânî, *Tercumânu'l-belâğa*, s. 27-31; Vahîd-i Tebrîzî, *Tercüme-i Miftâhu'l-bedâyi'*, s. 10-12; Tâcu'l-halâvî, *Dakâiku's-şi'r*, s. 26-29; Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 95-101; Humâî, *Fumûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, s. 67-68; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXIV, 352-353; Ankaravî, *Miftâhu'l-belâğa ve Misbâhu'l-fesâha*, s. 139-142; Ali Cemâleddîn, *'Arûz-i Türkî*, s. 138-140; Manastırlı Mehmet Rifat, *Mecâmî 'ul-edeb*, s. 319-323; Tâhirî'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, s. 120-121; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belağat*, s. 328-330; Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, s. 114-115; Rabiha Çelebi-Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Teshîlü'l-belâğa*, s. 43-44.

⁶⁰ Muhammed Mehri, *Fenn-i bedî'*, s. 21-26.

⁶¹ 'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 400-403; 'Akkârî, *el-Mu'cem el-Mufasssal fi 'uhumi'l-belâğa*, s. 574-575; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 308-314.

⁶² Tahânevî, *Keşşâfu istilâhâtı'l-fumûn*, I, 827; Cengetü'l-meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, II, 514-517.

⁶³ Sosyal, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, s. 74-77.

⁶⁴ Şâd, *Ferheng-i Ânendrâc*, III, 2068-2069.

⁶⁵ Tabânc, *Mu'cemu'l-belâğati'l-'Arabiyye*, s. 243-246.

⁶⁶ Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 99, dipnot 1.

⁶⁷ Vatvât, *Hadâiku's-sihr fi dekâiki's-şi'r*, s. 638-644.

⁶⁸ Râdüyânî, *Tercumânu'l-belâğa*, s. 27-31.

⁶⁹ Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 99, dipnot 1.

⁷⁰ Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 99, dipnot 1.

Her ne kadar bu türler, reddû's-sadr 'ale'l-'acuz ve reddû'l-'acuz 'ale's-sadr sanatının türleri olarak veriliyorsa da aslında **kelimenin tekrarı** sanatının kısımları olan sanatlardır; çünkü daha önce de anlatıldığı gibi, fesahat ve belâğat ilimlerinde beyitleri ve nesir cümlelerini oluşturan kelimelere, yerlerine göre özel adlar verilmiştir. Buna göre, madem ki beyti oluşturan kelimelerin yerlerine değişik adlar verilmiş ve örneğin, ilk mısraın arûzunda yani sonundaki kelime, ikinci mısraın acuzunda, yani sonunda da getiriliyor ve bu sanat olarak sayılıyorsa, o halde bunun adının reddû's-sadr 'ale'l-'acuz değil, reddû'l-'arûz 'ale'l-'acuz olması gerekir.

Kelimenin tekrarı (تكرار واه) ismini ilk kullanan Sîrûs-i Şemîsâ'dır⁷². Şemîsâ bu adı, reddû's-sadr 'ale'l-'acuz ve reddû'l-'acuz 'ale's-sadr sanatlarının anlatımında, her iki sanatı içeren bir isim olarak kullanmıştır. Şemîsâ'nın vermiş olduğu bu isim, iki türün yanında diğer bütün kısımları da içermesi hasebiyle çok yerinde ve uygun olduğu için, burada bütün türler, **kelimenin tekrarı** sanatının türleri olarak ele alınacaktır.

Kelimenin tekrarı, sözde yani şiirde ve secili nesirde kelimenin tekrar edilmesi sanatıdır. İki türe ayrılır:

I- Bir beytin mısraları veya nesir cümlesinin karineleri arasında olan sanatlar. Yedi türdür:

1) Reddû's-sadr 'ale'l-'acuz, 2) Reddû's-sadr 'ale'l-'ibtidâ, 3) Reddû's-sadr 'ale'l-'arûz, 4) Reddû'l-haşv (i evvel) 'ale'l-'acuz, 5) Reddû'l-'arûz 'ale'l-'acuz, 6) Reddû'l-'arûz 'ale'l-'ibtidâ, 7) Reddû'l-'ibtidâ 'ale'l-'acuz⁷³.

II- En az iki beyit arasında olan sanat. Bir türdür:

1- Reddû'l-'acuz 'ale's-sadr.

I. Beytin mısra ve mısraları arasında olan sanatlar

1- Reddû's-sadr 'ale'l-'acuz

Beytin ilk mısraının başında gelen kelimenin, ikinci mısraının sonunda getirilmesidir. Dört türdür:

a) Sanatı oluşturan kelimelerin, lafız ve anlam bakımından aynı olması. Örnek:

عصا بر گرفتن نه معجز بود همی ازدها کرد باید عصا

"Asayı tutmak mucize değildir; ejderhaları asa yapmak gerekir"⁷⁴. (Gazâyîfî)

⁷¹ Şâd, *Ferheng-i Ânenrâc*, III, 2068-2069.

⁷² Şemîsâ, *Nigâhî Tâze be Bedî*, s. 59.

⁷³ Mevcut kitaplarda böyle bir ayırım yapılmamıştır. Fesâhat ve belâğat ilimlerinde beyitleri ve nesir cümlelerini oluşturan kelimelere, yerlerine göre özel adlar verilmiş olmasından yola çıkılarak bu adlar verilmiştir.

⁷⁴ Vatvât, *Hadâiku's-sıhr fi dekâiki's-şî'r*, s. 639.

Birinci mısraın başındaki *عصا* kelimesi, aynen ikinci mısraın sonunda gelmiş, lafız ve anlam bakımından da aynıdır.

قرار از دل من رسود آن نگار بدان عنبرین طره بی قرار

"O sevgili, o kararsız amber kokulu kâkülüyle benim gönlümden kararı alıp götürdü"⁷⁵. (Vatvât)

Birinci mısraın başındaki *قرار* kelimesi, aynen ikinci mısraın sonunda gelmiştir.

b) Sanatı oluşturan kelimelerin lafızda aynı, fakat anlamda farklı olması (Tecnis). Örnek:

نگارست رخساره من ز خون ز هجران رخساره آن نگار

"O sevgilinin yanağının ayrılığından dolayı, benim yanağım kanla nakşedilmiştir"⁷⁶. (Vatvât)

Birinci mısraın başındaki *نگار* kelimesi, ikinci mısraın sonunda gelmiş ve lafızda bir, anlamda farklıdır.

منال از ستم فقر زانکه در همه حال به است گنج فاعت ز گنج مال و منال

"Fakirlik zulmünden dolayı feryat etme; çünkü her durumda kanaat hazinesi, mal ve mülk hazinesinden daha iyidir".

Birinci mısraın başındaki *منال* kelimesi, ikinci mısraın sonunda gelmiş olup lafızda bir, anlamda ise farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimelerin aynı kökten türemiş olup sigalarının farklı olması (İştikak). Örnek:

بیازردی مرا بی هیچ حجت ز من هرگز ترا نابوده آزار

"Benden sana karşı kırıcı bir hareket ve söz asla olmadığı halde, beni hiç bir sebep olmadan kırdın"⁷⁷. (Vatvât)

Birinci mısraın başındaki *بیازردی* kelimesiyle, ikinci mısraın sonunda gelen *آزار* kelimesi aynı kökten türemiş, fakat sigaları farklıdır.

d) Sanatı oluşturan kelimelerin farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmesi (Şibh-i iştikak). Örnek:

نالم از عشق آن صنم شب و روز وینک از ناله گشته ام چون نال

⁷⁵ Vatvât, *Hadâiku's-sihr fi dekâiku's-şi'r*, s. 639.

⁷⁶ Vatvât, a.g.e., s. 639.

⁷⁷ Vatvât, a.g.e., s. 642.

"O güzelin aşkından gece gündüz inlerim ve işte inlemekten dolayı ney gibi olmuşum"⁷⁸. (Vatvât)

Birinci mısraın başındaki نال kelimesiyle, ikinci mısraın sonunda gelen نال kelimesi farklı kökten türemiş, fakat sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir.

2- Reddû's-sadr 'ale'l-'arûz

Beytin ilk mısraının başında gelen kelimenin, aynı mısraın sonunda getirilmesidir. Dört türdür:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

از جلالت بنده تخت تو میران جلال از نبالت خادم خوان تو شاهان نیل

"Ulu emirler, yüceliğinden dolayı senin tahtının kölesi; soylu şahlar, soyluluğundan ötürü senin sofranın hizmetçisi"⁷⁹. (Katrân-ı Tebrîzî)

Birinci mısraın başındaki جلال kelimesi, aynı mısraın sonunda gelmiş, lafız ve anlam yönünden de aynıdır.

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafızda aynı fakat anlamda farklıdır (Tecnis). Örnek:

رفیق رفتہ و دل با هواش گشته رفیق همال رفتہ و تن با بلاش گشته همال

"Dost gitti ve gönül, onun arzusuyla arkadaş oldu; zevce gitti ve beden, onun belasıyla eş oldu"⁸⁰. (Katrân-ı Tebrîzî)

Beytin ilk mısraının başındaki رفیق kelimesi, aynı mısraın sonunda da getirilmiş ve lafızda bir, fakat anlamda farklıdır.

نگار کرد رخ من بخون دیده نگار کنار داد بیکبارگی مرا از کنار

"Sevgili, gözümün kantuyla yüzüme yazı yazdı ve tamamen beni yanından uzaklaştırdı"⁸¹.

Beytin ilk mısraının başındaki نگار kelimesi, aynı mısraın sonunda da getirilmiş ve lafızda bir, anlamda farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimeler, aynı kökten türemiş olup sigaları farklıdır (İştikak). Örnek:

جلیل نیست کسی کش نکرده ای تو جلال حقیر نیست کسی کش نکرده ای تو حقیر

⁷⁸ Vatvât, *Hadâiku's-sihr fi dekâika's-şi'r*, 643.

⁷⁹ Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî*, s. 315.

⁸⁰ Katrân-ı Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 221.

⁸¹ Şâd, *Ferheng-i Ânendrâc*, III, 2069.

"*Senin yüceltmediğin kişi yüce değildir; senin alçaltmadığın kişi alçak değildir*"⁸². (Katrân-ı Tebrîzî)

Beytin ilk mısraının başındaki جلیل kelimesiyle, aynı mısraın sonundaki جلال kelimesi bir kökten türemiş, fakat sigaları farklıdır.

d) Sanatı oluşturan kelimeler, farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir (Şibh-i iştikak). Örnek:

آفریننده مر او را آفرید از آفرین ذوالجلال او را پدید آورد از عز و جلال

"*Yaratan, onu güzellikten yarattı; yüce Allah, onu şereften ve yücelikten vücuda getirdi*"⁸³. (Katrân-ı Tebrîzî)

Beytin ilk mısraının başındaki آفریننده kelimesiyle, aynı mısraın sonundaki آفرین kelimesi bir kökten türememiş, fakat sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir.

3- Reddû's-sadr 'ale'l-ibtidâ

Beytin birinci mısraının başında gelen kelimenin, ikinci mısraın başında getirilmesidir. Dört türdür:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

دهنده سائل خواهند را هزار عطا دهند سائل پرسنده را هزار جواب

"*İsteyen dilenciye binlerce bağış verir; soru soran kişiye binlerce cevap verir*"⁸⁴. (Katrân-ı Tebrîzî)

Birinci mısraın başındaki دهنده kelimesi, ikinci mısraın başında tekrar edilmiş olup lafız ve anlam bakımından da aynıdır.

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafızda aynı, fakat anlamda farklıdır (Tecnis). Örnek:

نگارست رویم بچون بی نگار نگار از دلم برد هوش و قرار

"*Yüzüm, yazılıp çizilmeden kanla resmedildi. Sevgili, gönlümden akli ve kararı götürdü*"⁸⁵. (Bedr-i Câcermî)

Birinci mısraın başındaki نگار kelimesi, ikinci mısraın başında gelmiş ve lafızda bir, anlamda farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimeler, aynı kökten türemiş olup sigaları farklıdır (İştikak). Örnek:

⁸² Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî*, s. 126.

⁸³ Katrân-ı Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 212.

⁸⁴ Katrân-ı Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 34.

⁸⁵ Câcermî, Muhammed b. Bedr, *Mûnisu'l-ahrâr fi dakâ'ika'l-eş'âr* (nşr. Mîr Sâlih-i Ta-bîbî), Tahran, 1337 hş., I, 105.

ناپدیدار آمد آن بت نام یوسف گشت گم تا پدید آمد ملک بی نام شد نوشیروان

"O güzel ortaya çıkınca, Yusuf'un adı kayboldu. Sultan ortaya çıkınca, Nüşî-revan unutuldu"⁸⁶. (Katrân-ı Tebrîzî)

Birinci mısraın başındaki پدیدار kelimesiyle, ikinci mısraın başında gelen پدید kelimesi aynı kökten türemiş, fakat farklı sigadadırlar.

d) Sanatı oluşturan kelimeler, farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir (Şîbh-i iştikak). Örnek:

تا نبوید بوز با آهوبهم در مرغزار تا نباید باز با تهبوبهم در آشیان

"(Hızlı giden) at, ceylanla birlikte çayırda koşmadıkça; şahin, keklikle birlikte yuvada kalmadıkça..."⁸⁷. (Katrân-ı Tebrîzî)

Beytin ilk mısraın başındaki نبوید kelimesiyle, ikinci mısraın başındaki نباید kelimesi bir kökten türememiş, fakat sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir.

4- Reddū'l-haşv (i evvel) 'ale'l-'acuz

Beytin birinci mısraın ortasında gelen kelimenin, ikinci mısraın sonunda getirilmesidir. Dört türdür:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

گویم ز دل خویش دهات کم ای دوست گوئی نتوان کرد ز یک نقطه دهانی

"Ey dost! kendi gönlümden sana bir ağız yapayım, derim; sen ise, bir noktadan ağız yapılmaz ki dersin"⁸⁸. ('Unsurî)

Birinci mısraın ortasındaki دهان kelimesi, ikinci mısraın sonunda tekrarlanmış olup, lafız ve anlam bakımından aynıdır.

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafızda aynı, fakat anlamda farklıdır (Tecnis). Örnek:

کریم ابده داد من از فلک چو ایزد ترا هرچه باید داد

"Ey cömert! Benim nasibimi gökyüzünden ver; çünkü Tanrı sana gereken her şeyi verdi"⁸⁹. (Vatvât)

Birinci mısraın ortasındaki داد kelimesi, ikinci mısraın sonunda gelmiş ve lafızda bir, anlamda ise farklıdır.

⁸⁶ Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî*, s. 342.

⁸⁷ Katrân-ı Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 248.

⁸⁸ Humâî, *Sînâ 'ât-i Edebî*, s. 100.

⁸⁹ Vatvât, *Hadâiku's-sihr fi dekâiku's-şi'r*, s. 641.

از دل هزار ناله بر آید بوقت صبح بر شاخ گل چو خوش کندم ناله هزار

"Bülbülün gülün dalındaki feryadı beni neşelendirdiği için, bu sabah gönlümden binlerce feryat çıkar"⁹⁰.

Birinci mısraın ortasındaki هزار kelimesi, ikinci mısraın sonunda getirilmiş olup lafızda bir, anlamda farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimeler, aynı kökten türemiş olup farklı sigadadır (İştikak).

Örnek:

گر زانکه ز آفتاب بگیرد یاقوت یاقوت لبست رنگ ز روی تو گرفت

"Eğer yakut güneşten renk alıyorsa, senin yakut dudağın da yüzünden renk almıştır"⁹¹. (Vatvât)

Birinci mısraın ortasındaki گیرد kelimesiyle, ikinci mısraın sonundaki kelimeleri aynı kökten türemiş, fakat farklı sigadadırlar.

d) Sanatı oluşturan kelimeler, farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir (Şibh-i iştikak). Örnek:

گفتم بدان نگار که خورشید انوری گفتا ز وی نکوترم ارنیک بنگری

"O güzele 'Güneş gibi çok parlaksın' dedim. O da, 'Eğer iyi bakarsan ondan daha iyiyim' dedi"⁹². (Ferîduddîn-i Kâtib)

Beytin ilk mısraının ortasındaki نگار kelimesiyle, ikinci mısraın sonundaki بنگری kelimesi bir kökten türememiş, fakat sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir.

5- Reddül-'arüz 'ale'l-'acuz

Beytin ilk mısraının sonunda yer verilen kelimenin, ikinci mısraın sonunda getirilmesidir. Dört türdür:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

آمدی رفت ز دل صبر و قرارم بنشین بنشین تا بخود آید دل زارم بنشین

"Gönlümde sabır ve karar kalmadığı zaman geldin; otur, otur da inleyen gönlüm kendine gelsin, otur"⁹³. (Dâ'î Veled-i Zamîrî)

Birinci mısraın sonundaki بنشین kelimesi, ikinci mısraın sonunda gelmiş olup lafız ve anlam bakımından aynıdır.

⁹⁰ Şâd, *Ferheng-i Ânendrac*, III, 2069.

⁹¹ Vatvât, *Dîvân-ı Reşîd Vatvât*, s. 614.

⁹² Değirmençay, *Veyis, İran Edebiyatında Bedî'îyye veya Kasîde-i Masnû'a*, Erzurum, 2000, s. 32.

⁹³ Şâd, *a.g.e.*, III, 2069.

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafızda aynı, anlamda farklıdır (Tecnis). Örnek:
 زهی آفاق را سلطان زهی ایام را مولی زهی گردون ترا چاکر زهی گیتی ترا مولی

"Ne güzel, ufukların sultanı; ne güzel, günlerin efendisi; ne güzel, gökyüzü senin kölen, ne güzel, felek sana hizmetçi"⁹⁴.

Birinci mısraın sonundaki مولی ve ikinci mısraın sonundaki مولی kelimeleri, lafızda bir, anlamda farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimeler, aynı kökten türemiş olup farklı sigadadırlar (İştikak). Örnek:

بدان کریم که گر حصر نعمتش شمیری شمار آن نتوان کرد تا بروز شمار

"Eğer o cömerdin nimetini sayacak olsan, kıyamet gününe kadar sayılamaz"⁹⁵.
 (Zahîr-i Fâryâbî)

Birinci mısraın sonundaki شمیری kelimesiyle, ikinci mısraın sonunda gelen شمار kelimesi aynı kökten türemiş, fakat farklı sigadadırlar.

d) Sanatı oluşturan kelimeler, farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir (Şibh-i iştikak). Örnek:

نظر گر کند دیده من به غیرش بریزم روان خون او را ز غیرت

"Eğer gözüüm, ondan başkasına bakarsa, kıskançlıktan onun kanını dökerim"⁹⁶.

Beytin ilk mısraının sonundaki غیر kelimesiyle, ikinci mısraının sonundaki غیرت kelimesi bir kökten türememiş, fakat sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir.

6- Reddül'l-'arüz 'ale'l-ibtidâ

Beytin birinci mısraının sonunda gelen kelimenin, ikinci mısraın başında getirilmesidir. Dört türdür⁹⁷:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

زرد گل بینی نهاده روی را بر نسترن نسترن بینی گرفته زرد گل را در کنار

"Sarı gülü görürsün, yabangülüne yönelmiş; yabangülünü görürsün, sarı gülü kucaklamış"⁹⁸. (Menûçihri)

⁹⁴ Şâd, *Ferheng-i Ânendrac*, III, 2069.

⁹⁵ Câcermi, *Münisul-ahrâr fî dekâiki'l-eş'âr*, I, 176.

⁹⁶ Şâd, *a.g.e.*, III, 2069.

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz.: Veyis Değirmençay, "Reddül-'Arüz 'Ale'l-İbtidâ", A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi *Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Erzurum, 2000, S. 26, s. 225-244.

⁹⁸ Menûçihri-yi Dâmgânî, *Dîvân-ı Menûçihri-yi Dâmgânî* (nşr. Muhammed-i Debîrsî-yâkî), Tahran, 1375 hş., s. 36.

İlk mısraın sonunda ve ikinci mısraın başında getirilen her iki نسترن kelimesi lafız ve anlam bakımından aynıdır.

قفار از نم جود او چون ریاض ریاض از تیف تیغ او چون قفار

"Çöller, onun cömertliğinin damlasıyla bahçeler gibi; bahçeler, onun kılıcının sıcaklığından çöller gibi"⁹⁹. (Vatvât)

İlk mısraın sonunda ve ikinci mısraın başında gelen her iki ریاض kelimesi lafız ve anlam bakımından aynıdır.

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafızda aynı, anlamda ise farklıdır (Tecnis). Örnek:

توبت چرا به معلم روی که بتگر چین به چین زلف تو آید به بتگری آموخت

"Sen ey güzel, Çin heykeltıraşı, senin zülfünün kıvrımında heykeltıraşlığı öğrenmeye gelirken, sen niçin heykeltıraş öğretmenine gidersin?"¹⁰⁰. (Sa'dî)

Birinci mısraın sonundaki چین kelimesi ile ikinci mısraın başındaki چین kelimesi lafzen bir, ancak anlam bakımından farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimeler, aynı kökten türemiş olup sigaları farklıdır (İştikak). Örnek:

دشمنان را کند به تیغ سزال سائلان را دهد به بدره جواب

"Düşmanlara kılıçla soru sorar; dilencilere para kesesiyle cevap verir"¹⁰¹. (Katrân-ı Tebrîzî)

İlk mısraın sonundaki سزال ve ikinci mısraın başındaki سائلان kelimeleri aynı kökten türemiş olup sigaları farklıdır.

تویی که دل بتو کردند عاشقان تسلیم سلیم باشد اگر جان بتو دهند سلیم

"Aşıkların, gönlünü teslim ettikleri kişisin sen. Eğer canlarını sana verirlerse kurtulmuş olurlar, kurtulmuş"¹⁰². (Vatvât)

İlk mısraın sonundaki تسلیم ve ikinci mısraın başındaki سلیم kelimesi aynı kökten türemişlerdir, fakat sigaları farklıdır.

d) Sanatı oluşturan kelimeler, farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir (Şibh-i İştikak). Örnek:

⁹⁹ Vatvât, *Divân-ı Reşîd Vatvât*, s. 243.

¹⁰⁰ Sa'dî, Müşerrefuddîn Muslih b. 'Abdullah-ı Şîrâzî, *Gazelîyyât-ı Sa'dî* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahran, 1369 hş., s. hicde (هجده).

¹⁰¹ Katrân-ı Tebrîzî, *Divân-ı Katrân-ı Tebrîzî*, s. 42.

¹⁰² Vatvât, *a.g.e.*, s. 349.

بر یاد تو، بی تو این جهان گذران بگذاشتم ای ماه و تو از بی خبران

"*Ey sevgili! Senin hatırına, sensiz bu gelip geçici dünyayı terkettim, ama sen habersizlersensin*"¹⁰³. (Vatvât)

İlk mısram sonundaki گذران kelimesi, گذشتن ve ikinci mısram başındaki بگذاشتم kelimesi, گذاشتن mastarından türemiş, ama sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedirler.

7- Reddū'l-ibtidâ 'ale'l-'acuz

Beytin ikinci mısramın başında gelen kelimenin, aynı mısram sonunda getirilmesidir. Dört türdür:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

آمدی رفت زد دل صبر و قرام بنشین بنشین تا بخود آید دل زارم بنشین

"*Gönlümde sabır ve karar kalmadığı zaman geldin; otur, otur da inleyen gönlüm kendine gelsin, otur*"¹⁰⁴. (Dâ'î Veled-i Zamîrî)

İkinci mısram başındaki بنشین kelimesi, aynı mısram sonunda gelmiş olup lafız ve anlam bakımından aynıdır.

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafızda aynı, anlamda farklıdır (Tecnis). Örnek:

نگار کرد رخ من بخون دیده نگار کنار داد بیکبارگی مرا از کنار

"*Sevgili, gözümün kanıyla yüzüme yazdı yazdı ve tamamen beni yanından uzaklaştırdı*"¹⁰⁵.

İkinci mısram başındaki کنار kelimesi, aynı mısram sonunda gelmiş ve lafızda bir, anlamda farklıdır.

c) Sanatı oluşturan kelimeler, aynı kökten türemiş olup sigaları farklıdır (İştikak). Örnek:

خادم او باش تا مردان ترا خدمت کنند سائل او باش تا شاهان کنند از توسؤال

"*O'nun hizmetçisi ol ki insanlar sana hizmet etsinler; O'nun dilencisi ol ki padişahlar senden dilsinler*"¹⁰⁶. (Unsurî)

İkinci mısram başındaki سائل kelimesiyle, aynı mısram sonunda gelen سؤال kelimesi aynı kökten türemiş, fakat farklı sigadadırlar.

¹⁰³ Vatvât, *Dîvân-ı Reşîd Vatvât*, s. 617.

¹⁰⁴ Şâd, *Ferheng-i Ânenâdrâc*, III, 2069.

¹⁰⁵ Şâd, *a.g.e.*, III, 2069.

¹⁰⁶ Şâd, *a.g.e.*, III, 2069.

d) Sanatı oluşturan kelimeler, farklı kökten türemiş, ancak sanki bir kökten türemiş gibi görünmektedir (Şibh-i iştikak). Örnek:

هرکه آب و تاب رخسار عرقناک تو دیدد چشمه خورشید را دیگر نمی آرد بچشم

"*Senin terlemiş yüzünün parlaklığını gören, artık güneşin kaynağına bakmaz*"¹⁰⁷.

Beytin ikinci mısraının başındaki چشمه kelimesiyle, aynı mısraın sonundaki چشم kelimesi bir kökten türememiş, fakat bir kökten türemiş gibi görünmektedir.

II- En az iki beyit arasında olan sanat. Bir türdür:

Reddu'l-'acuz 'ale's-sadr: Birinci beytin sonundaki kelimenin, ikinci beytin başında getirilmesidir. Üç türe ayrılır:

a) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız ve anlam bakımından aynıdır. Örnek:

ای باد حدیث من نهانش می گو سردل من به صد زبانش می گو
می گونه بدان سان که ملالش گیرد می گو سخنی و در میانش می گو

"*Ey rüzgar! Benim sözümü ona gizli söyle; benim gönül sırrımı ona yüz dilde söyle.*

Söyle, ama onun usanacağı şekilde değil; bir söz söyle, fakat onun yanında söyle"¹⁰⁸. (Hâfız)

b) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız bakımından aynı, anlam bakımından ise farklıdır (Tecnis). Örnek:

زاسهام و سنانت ترکد زهره ضرغام
شامم ز ریاچین ثنای تو مروح
انعام دد از دور تو کردند همه انس
آرام نبینند اعادی تو یارب
دلشاد ز انعام و نوال تو در ایام
هر بام و مسا دوست و صدیقان تو باشند

"*Cesur zühre, senin oklarından ve mızrağından kaçar; senin keskin kılıcın, düşmanın sabahını, akşam gibi yapar.*

Ey Ma'n hümertli, Ca'fer cömertli ve Hatem bağışlı, akşam yemeğim, senin övgünün fesleğenleriyle kokulu.

Dünya senin adaletinle huzur bulduğu için, hayvanlar ve vahşi yaratıkların hepsi, senin zamanında dost oldular.

¹⁰⁷ Şâd, *Ferheng-i Ânendrâc*, III, 2069.

¹⁰⁸ Hâfız, *Divân-ı Hâfız-ı Şirâzi*, s. 327.

Ey padişah! Güneş, saraya ve damlara ışık saçtığı sürece, senin düşmanların rahat uyku uyumazlar.

*Her sabah ve akşam, senin dostların ve arkadaşların, senin bağışın ve hediyeyle günlerce mutlu olurlar*¹⁰⁹. (Muhammed Mehri)

c) Sanatı oluşturan kelimeler, lafız bakımından aynıdır. Örnek:

نگار از دلم برسد هوش و قرار
مرا در غم هر دو دارد خماری
ز خوبان جزاین چشم ای دل مدار
ز دیده بسی اشک خونین مبار
که آخر بود هجر او را کنار
همه وقت خاصه بوقت بهار
بهایی که هست او جهان را مدار
بماناد همچون پدر کامگار

نگارست رویم بچون بسی نگار
قرار و نگار از بر من شدند
خمارست حاصل ز وصل بتان
مدار جفا هم نماند بسی
مبار اشک و در هجر او صبر کن
کنارست اصل وصال بتان
بهارست در دولت صاحبم
مدار جهانست و خورشید ملک

"Yüzüm, yazılıp çizilmeden kanla resmedildi. Sevgili, gönlümden akli ve kararı götürdü.

Karar ve sevgili benim yanımdan gittiler; her ikisinin gamı benim başımı döndürüyor.

Sevgililerin vuslatından elde edilen mahmurluktur; ey gönül, güzellerden bunun dışında bir şey bekleme.

Cefanın da yörüngesinde fazla kalmaz. Gözünden o kadar çok kanlı yaş dökme.

Gözyaşı dökme ve onun ayrılığında sabret; çünkü onun kucağının ayrılığı sona erer.

Güzellerin vuslatında asıl olan kucak(lamak)tır; her zaman, özellikle de bahar mevsiminde.

Vezirimin devletinde bahar vardır; o değerlidir, çünkü o dünyanın eksenidir.

*Dünyanın akseni ve saltanatın güneşidir; arzusuna kavuşmuş bir baba gibi kalsın*¹¹⁰. (Bedr-i Câcermî)

Gerekçeler

Sanatların, kelimenin tekrarı adı altında toplanması ve iki türün ismen yer değiştirmesi ve diğer türlerle ilgili gerekçeleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Beyit veya manzumelerin önce ilk, sonra ikinci mısraları söylenir ya da yazılır. Şair, birinci mısraı veya birinci beyti söylemeden ikinci mısraı ya da ikinci beyti söylemez veya yazmaz. İlk mısra ve ilk beytin önce söylendiğine bakarsak, sanatların doğru şekli, tarafımızdan verilmiş olan anlatımlar olmalıdır.

¹⁰⁹ Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedî'*, s. 24.

¹¹⁰ Câcermî, *Mûnisu'l-ahrâr fi dakâ'iki'l-eş'âr*, I, 105-106.

2- **Reddül-kâfiye**, **reddül-matla'** ve **reddül-mısra'** sanatlarının tanımını yaparken, sanatlara yer veren bütün kaynaklarda,

Reddül-matla': "Gazel veya kasidenin ilk beytinin bir mısramı son beyitte tekrar getirmektedir"¹¹¹.

Reddül-kâfiye: "Gazel veya kasidenin ilk mısramının kafiyesini, ikinci beytin ikinci mısraında getirmektedir"¹¹².

Reddül-mısra': "Gazel veya kasidenin ilk beyti hariç, diğer beyitlerin herhangi bir mısramı, son beyitte getirmektedir"¹¹³.

şeklinde bir tanım yapılıyor; yani matla ve kafiye sonra getiriliyor; ama inceleme konumuz olan her iki sanat hakkında, bazı kaynaklarda¹¹⁴ reddül's-sadr 'ale'l-'acuz sanatı, reddül-'acuz 'ale's-sadr sanatıyla yer değiştirilmiş olarak yazılıyor. Eğer kaynaklardaki reddül-matla', reddül-kâfiye ve reddül-mısra' tanımları doğrusa -ki doğrudur- o halde söz konusu sanatlar hakkında, dipnot 2'de zikredilen kaynakların kullanımları yanlıştır. Çünkü sanatlardaki Arapça ibareler birbirine benzemektedir. Red-dül-matla', reddül-kâfiye ve reddül-mısra' sanatlarındaki tanımlara göre, reddül's-sadr 'ale'l-'acuz ve reddül-'acuz 'ale's-sadr sanatlarının ad olarak yer değiştirmeleri gerekir.

Eğer reddül-matla sanatında, matla beyti veya iki mısradan biri manzumenin sonunda getiriliyorsa, reddül's-sadr 'ale'l-'acuz sanatında da, sondaki kelime başta değil, baştaki kelime sonda getirilmelidir. Aynı şekilde reddül-'acuz 'ale's-sadr sanatında da

¹¹¹ Kâşîfî, *Bedâ'î u'l-efkâr fî sanâ'iyi'l-eş'âr*, s. 134; Humâî, *Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 104-105; Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 72; Hanlari, *Ferheng-i Edebiyat-ı Fârsî*, s. 227; Mu'în, *Ferheng-i Fârsî*, IV/2, 155; Heyet, *Bedî'* ve *Arûz ve Kâfiye*, s. 32; Dihhudâ, *Lugat-nâme*, XXIV, 353; Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lugatı*, s. 122; Muallim Nâci, *İstilâhât-ı Edebiyye*, s. 91-93; Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 106; Sadrmiyâ, "Reddu'l-matla'", Enûşe, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, I, 419-420; Sadrmiyâ, "Reddu'l-matla'", Enûşe, *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, II, 626-627.

* Ali Cemaleddin, reddül-matla sanatını doğru olarak reddül's-sadr 'ale'l-'acuz sanatı içinde değerlendirmiş ve "Gazelin matlaında zikrolunan mısra biaynihi maktanda dahi zikrolunmağa denir." (*Arûz-ı Türkî*, s. 139-140); ancak bazı kaynaklarda, reddül-'acuz 'ale's-sadr sanatının içinde ele alınmış, fakat tanım olarak ise reddül's-sadr 'ale'l-'acuz'a uygun tanım yapılmıştır. Manastırlı Mehmet Rifât, "Şiirde, bazı kata, gazel ya da kasidelerinin matla mısramı maktada yani nihayette aynen irad etmek dahi işbu reddül-'acuz 'ale's-sadr sanatının en mühimlerinden ad-dolunur.", (İlm-i Bedî', s. 323-324; Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 329-330; Sadi Çöğenli, Yakup Şafak, Recep Toparlı, *Arapça, Farsça, Türkçe Örnekleriyle Edebî Sanatlar (Bedî')*, s. 55-56; Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, s. 76-77.

¹¹² Kâşîfî, *a.g.e.*, s. 134; Humâî, *Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 105; Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 72-73; Mu'în, *a.g.e.*, IV/2, 155; Heyet, *a.g.e.*, s. 34; Dihhudâ, *a.g.e.*, XXIV, 353; 'Abbaspûr, "Reddu'l-kâfiye", Enûşe, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, I, 419; 'Abbaspûr, "Reddu'l-kâfiye", Enûşe, *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, II, 626.

¹¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 122; Dilçin, *a.g.e.*, s. 106.

¹¹⁴ Bkz. Bu makale, dipnot 2.

ikinci beytin başındaki kelime, birinci beytin sonunda değil, birinci beytin sonundaki kelime, ikinci beytin başında getirilmelidir.

3- Sanatları farklı ad ve örneklerle veren birçok kaynakta, reddû'l-'acuz 'ale's-sadr sanatı yanlış yorumlanıyor, fakat tanımlanırken "*beytin ilk mısraının ilk kelimesinin, yani beytin sadrındaki kelimenin, beytin sonunda yani acuzda da getirilmesidir*" deniliyor. Örneğin büyük bedî' üstadı Reşiduddîn-i Vatvât, "*Seçkin ve beğenilen sanatlardan biri reddû'l-'acuz 'ale's-sadr'dır. Buna Fars şairleri mutabık derler ve musadder de derler*"¹¹⁵ tanımını yaptıktan sonra, sanatın adının reddû'l-'acuz 'ale's-sadr olduğunu belirtir, fakat sanatı tanımlarken, "*Ve bu sanat, yazar ya da şairin, mensur sözün veya beytin başında bir lafız getirmesi ve sonda aynı lafzı tekrar etmesidir*"¹¹⁶ diyerek reddû's-sadr 'ale'l-'acuz sanatının tanımını yapmış olmaktadır. Ayrıca türlerini anlatırken de, vermiş olduğu tanımlar, reddû's-sadr 'ale'l-'acuz sanatının gereği olan ifadelerdir; örneğin birinci türün açıklamasına bakalım.

1- Birinci tür: "*Başta getirilen lafzın, şekil ve anlamda hiçbir değişiklik ve farklılık olmadan, aynen sonda da getirilmesidir*". Örnek:

گوهرشناس داند قدر گوهر.

"Cevherin değerini cevheri tanıyan bilir".

قرار از دل من ربود آن نگار بدان عنبرین طره بی قرار

"O sevgili, o kararsız ve amber kokulu kâkülüyle benim gönlümden huzuru alıp götürdü"¹¹⁷.

Tanımlarda ve verilen örneklerde de görüldüğü gibi, sanatla verilen tanımlar çelişmektedir. Vatvât'ın, sanatın adına göre "Beytin sonunda, yani acuzdaki kelimenin, beytin başında, yani sadırda getirilmesidir" şeklinde bir tanım yapması gerekirdi.

Tehânevî¹¹⁸, Tacû'l-halâvî¹¹⁹, Vahîd-i Tebrîzî¹²⁰, Şad Muhammed Pâdişah¹²¹, Ali Cema-leddin¹²², Manastırlı Mehmet Rifat¹²³, Humâî¹²⁴, Tahirü'l-Mevlevî¹²⁵,

115 Vatvât, *Hadâiku's-sıhr fi dekâiki's-şi'r*, s. 638.

116 Vatvât, *a.g.e.*, s. 638.

117 Vatvât, *a.g.e.*, s. 638-639.

118 Tahânevî, *Keşşâfu istilâhât-i'l-'funûn*, I, 827.

119 Tacû'l-halâvî, *Dekâiku's-şi'r*, s. 26.

120 Vahîd-i Tebrîzî, *Miftâhu'l-bedâyi'*, s. 10-12.

121 Şad, *Ferheng-i Ânenrâc*, III, 2068-2069.

122 Ali Cema-leddin, *Arız-i Türki*, s. 138-139; Humâî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 67-68.

123 Manastırlı Mehmet Rifat, *Mecâmi'u'l-edeb*, s. 318-323.

124 Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 95-101; Humâî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, s. 67-68.

125 Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lugatı*, s. 121.

Bedî ve *Kâfiye* ve *'Arûz* kitabını yazan Heyet¹²⁶, Cengetu'l-meydânî¹²⁷, Çelebi¹²⁸, Kocakaplan¹²⁹, Soysal¹³⁰, 'Abbaspûr¹³¹, Sîmâ Dâd¹³² gibi birçok bedî' yazarı benzer çelişki ve yanlışlara düşmüştür.

4- Bir diğer husus, beyitler veya manzumeler, ilk mısra üzerine bina edilir ve onun üzerine kurulur. Yani ilk mısra ve ilk beyit söylenmeden ikinci mısra ve ikinci beyit söylenemez. Ve yine manzumenin kafiyesi, ilk mısraın kafiyesi üzerine bina edilir. Hulusa sadrdaki kelime söylenmeden acuzdaki kelime nasıl söylenir ve sadrdaki tekrarlanır? Bu olamaz. Birinci beyit söylenmeden, nasıl olur da ikinci beyit söylenir ve ikinci beytin ilk kelimesi ilk beytin sonunda getirilir? Bunlar, hem usûlen mümkün değil, hem de bedî' ilmi açısından.

Bu makalede dikkat çekici bir husus da, eserlerde kaynak çelişkinin bulunmasıdır. Humâî¹³³, Mü'în¹³⁴, Ferheng-i Vâjegan¹³⁵ ve 'Abbaspûr¹³⁶, verdikleri tanım ve sanatların adı, yararlandıkları kaynaklarda farklı olmasına rağmen bu hususlara temas etmemiş ve onları kaynak olarak göstermişlerdir. İlk üç eserdeki çelişkiler daha önce verildiği için, burada 'Abbaspûr'un çelişkinine değinelim. 'Abbaspûr, sözkonusu her iki sanatı anlattıktan sonra kaynak olarak Sîrûs-i Şemîsâ'nın Nigâhî Tâze be Bedî' adlı eserini verir ve Şemîsâ'nın eserinde, her iki sanat hakkında verilen tanım ve örneklerin tam tersi bir anlatım ve adlandırma yapar¹³⁷.

Bütün bunlar gösteriyor ki sanatların doğru şekilleri, tarafımızdan verilen adlar ve tanımlardır.

Humâî'nin Değerlendirmesi

Humâî, her iki sanatı farklı olarak, yani reddu's-sadr 'ale'l-'acuz sanatını, reddu'l-'acuz 'ale's-sadr; reddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatını da reddu's-sadr 'ale'l-'acuz olarak vermiştir¹³⁸. Halbuki faydalandığı ve kaynak olarak da zikrettiği eserlerden, *Tercumânû'l-belâğ'a*'da, sanatlar farklı değerlendirilmiştir. Üstelik *Tercumânû'l-belâğ'a*'da reddu's-sadr

126 Heyet, *Bedî ve Kâfiye ve 'Arûz*, s. 32.

127 Cengetu'l-meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, II, 514-517.

128 Rabiha Çelebi-Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Teshilû'l-belağa*, s. 43-44.

129 Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, s. 114-115.

130 Soysal, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, s. 74-77.

131 'Abbaspûr, "*Reddû'l-'acuz 'ale'l-'acuz*", Enûşe, *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, I, 419; II, 626.

132 Sîmâ Dâd, *Ferheng-i Istilâhât-ı Edebî*, s. 143.

133 Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 95-101; Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sinâât-ı Edebî*, s. 67-72.

134 Mü'în, *Ferheng-i fârsî*, IV/2, 155.

135 Ferheng-i Lugat-ı Vâjegan, *Ferheng 2*.

136 'Abbaspûr, "*Reddû'l-'acuz 'ale'l-'acuz*", Enûşe, *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, I, 419; II, 626.

137 'Abbaspûr, "*Reddû'l-'acuz 'ale'l-'acuz*", Enûşe, *a.g.e.*, I, 419; II, 626.

138 Humâî, *Sinâât-ı Edebî*, s. 95-101; Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sinâât-ı Edebî*, s. 67-72.

'ale'l-'acuz sanatı mutabaka adı altında verilip reddu's-sadr 'ale'l-fahz¹³⁹ olarak da isimlendirildiği halde, Humâî, bunu reddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatında zikretmiş ve aşağıda "gerekli açıklama" notunda da zikredileceği üzere, sözüyle çelişkiye düşmüştür; zira Farsça ve Arapça bütün bedi kitaplarında, *el-Mu'cem* hariç, sözkonusu iki sanat hakkında ifade birliği olduğunu yazmıştır.

Humâî, eserinde **gerekli açıklama**¹⁴⁰ başlığı altında, "*Reddu'l-'acuz 'ale's-sadr ve reddu's-sadr 'ale'l-'acuz'un tanımı hakkında söylenen şey, Fars ve Arap bütün bedi' âlimlerinin görüş birliğine varmalarındır; ancak el-Mu'cem sahibi bu hususta, hem lafız hem de tanım açısından başkalarıyla muhalif olan bir şey yazmıştır:*

Birincisi, reddu'l-'acuz ile's-sadr ve reddu's-sadr ile'l-'acuz yazmış, yani علی yerine الی kelimesini getirmiştir.

İkincisi, bu iki sanatın tanımını, Arap ve Fars bütün bedi' yazarlarının görüş birliğine vardıkları şeyin aksine ve zıddına, reddu's-sadr ile'l-'acuz'u reddu'l-'acuz 'ale's-sadr ve buna karşın reddu'l-'acuz ile's-sadr'i de reddu's-sadr 'ale'l-'acuz anlamında tanıtmış ve bildirmiştir; bu yanlış kendisindedir ya da el-Mu'cem kitabının dışında hiçbir yerde görülmeyen özel bir terimdir.

Ümit edilir ki bu açıklama, bu iki sanat ve onların, yazarın eseri *Edebî Sanatlar kitabı ile Şems-i Kays'ın el-Mu'cem'indeki kayıt farklılığı hakkında defalarca soru soranlara yeterli bir cevap olur ve bundan böyle, el-Mu'cem yazarına tabi olmazlar.*" diyerek sanatların, *el-Mu'cem*'de hem lafız hem de tanım açısından farklı olduğunu, علی edatı yerine الی edatının kullanıldığını ve bunun yanlış olduğunu belirtir.

Humâî, bu iki sanatı tanımlarken reddu'l-'acuz 'ale's-sadr sanatı hakkında, "*Farsça ve Arapça bedi kitaplarında bu şekilde reddu'l-'acuz 'ale's-sadr; ancak el-Mu'cem'de الی edatıyla reddu'l-'acuz ile's-sadr yazılmış ve رد fiili, الی ve علی ile geçişli yapılmış ve her ikisi de bir anlamda gelmiştir*"¹⁴¹ ve, "*Bu sanat, tasdir adıyla da tanınmıştır ve Fars edipleri ona mutabaka sanatı demişlerdir*" ifadesinden sonra ise, "*Arapçaki bedi' mutabaka sanatına Fars şairleri mütezâd derler*"¹⁴² tanımını dipnotta verir. Daha sonra, "*Reddu'l-'acuz 'ale's-sadr gerçekte, beytin veya nesir cümlesinin başındaki bir kelimenin aynısını ya da benzerini beytin ve nesir cümlesinin sonunda getirmelidir*"¹⁴³ der ve sanatın arapça adına göre vermiş olduğu tanımla çelişir.

ABSTRACT

Reddu's-sadri 'ale'l-'ajz and reddu'l-'ajzi 'ale's-sadr, the literal arts of rhetoric, have usually been confused with each other in the Persian, Arabic and Turkish literature so that the couplets

¹³⁹ bkz.: Râdûyânî, *Tercümânul-belâğa*, s. 27-31.

¹⁴⁰ Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 70-71.

¹⁴¹ Humâî, *Sınâât-ı Edebî*, s. 95; Humâî, *Funûn-i Belâğat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 67.

¹⁴² Humâî, *Sınâât-ı Edebî*, s. 95.

¹⁴³ Humâî, *Sınâât-ı Edebî*, s. 95, 98; Humâî, *Fumûn-i Belâğat ve Sınâ'ât-ı Edebî*, s. 67.

and poems were given as examples to both of the above literary arts. In this study, it has been tried to remove the confusion of name, definition and exemplifying between these two art forms. In addition, some other types of these art forms have also been determined and exemplified.

KAYNAKLAR

- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye* (nşr. Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Erzurum, 1999.
- Ahmed Hamdi, *Belâğat-ı Lisân-i 'Osmânî*, İstanbul, 1293/1876.
- Ahmed Matlûb, *Mu'cemu mustalahâtî'l-belâğa ve tatavvuruhâ*, Beyrut, 1996.
- Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999.
- 'Akkârî, İmâm Fevval, *el-Mu'cemu'l-mufussal fi 'ulûmî'l-belâğa* (Bedî', Beyân, Me'â-nî), Beyrut, 1992.
- Ali Cemâleddîn, *'Arûz-i Türkî* (İlm-i Kavâfi, Sanâyi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî'), İstanbul, 1290/1873.
- Ankaravî, İsmail Hakkı (Şeyh), *Miftâhu'l-belâğa ve Misbâhu'l-fesâha*, İstanbul, 1284/1867.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. 'Abdullah b. Sehl, *Kitâbu's-sinâ'ateyn* (nşr. 'Alî Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu'l-fadl İbrâhîm), Kahire, 1981.
- 'Attar, Ferîduddîn, *Dîvân-ı Attâr-ı Nişâbûrî* (tsh. İsmâ'il-i Şâhrûdî), Tahran, 1372 hş.
- A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi *Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Erzurum, 2000, S. 26, s. 225-244.
- Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belağat*, Ankara, 1980.
- Browne, Edward G., *A Literary History of Persia I-IV*, Cambridge, 1956.
- Câcermî, Muhammed b. Bedr, *Münisu'l-ahrâr fi dakâ'ika'l-eş'âr* (nşr. Mîr Sâlih-i Tabî-bî), Tahran, 1337 hş.
- Cengetü'l-meydânî, 'Abdurrahman Hasan, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye I-II*, Beyrut, 1996.
- Değirmençay, Veyis, *İran Edebiyatında Bedî'îyye veya Kasîde-i Masnû'a*, Erzurum, 2000.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1992.
- Dihhudâ, 'Ali Ekber, *Lugatnâme I-L*, Tahran, 1325-1346 hş.
- Ehlî-yi Şîrâzî, *Kulliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-yi Şîrâzî* (tsh. Hâmid-i Rabbânî), Tahran, 1344 hş.
- Emîr Mu'izzî, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Mu'izzî* (tsh. Nâsır-ı Hayyerî), Tahran, 1362 hş.
- Enûşe, Hasan, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî I-III*, Tahran, 1375-1378 hş.
- Ferheng-i Lugat-i Vâjegân*, Ferheng 2, İmâm Huseyn-i Muctebâ Kültür ve Hayır Kurumu'na bağlı Hiredsâzân-ı Sipâhân Şirketinin neşri CD, İsfahan, ts.
- Hâfîz, Hâce Şemsuddîn Muhammed, *Dîvân-ı Hâfîz-ı Şîrâzî* (nşr. Muhammed-i Kazvîni ve Kâsım-i Ganî), Tahran, 1375 hş.
- Hanlerî, Zehrâ, *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran, 1348 hş.
- Heyet, *Bedî' ve Kâfiye ve 'Arûz*, Tahran, ts.
- Humâî, Celâluddîn, *Sinâ'ât-ı Edebî*, Tahran, ts.
- , *Funûn-ı Belâğat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, Tahran, 1373 hş.

- Karaalioglu, Seyyid Kemal, *Edebi Sanatlar Antolojisi*, İstanbul, 1969.
- Kâşifi, Mirzâ Huseyn Vâ'iz-i Sebzâvî, *Bedâyi' u'l-efkâr fi sanâyi 'i'l-eş'âr* (nşr. Mir Celâluddîn-i Kezzâzî), Tahran, 1369 hş.
- Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî* (Aga Muhammed-i Nahcuvânî nüshasından nşr. Hüseyin-i Âhî), Tahran, 1362 hş.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, İstanbul, 1992.
- Mahcûb, Muhammed Ca'fer, *Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Fârsî*, Tahran, 1345 hş.
- Manastırlı Mehmet Rifat, *Mecâmî 'u'l-edeb* (Dokuz Kitap), İstanbul, 1318/1900.
- Muhammed Mehri, *Fenn-i Bedî'*, Taş basma, ys., ts.
- Menûçihri-yi Dâmgânî, *Dîvân-ı Menûçihri-yi Dâmgânî* (nşr. Muhammed-i Debîrsiyâkî), Tahran, 1375 hş.
- Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye* (nşr. M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 1996.
- Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî I-VI*, Tahran, 1371 hş.
- Rabiha Çelebi-Nasrullah Hacımuftuoğlu, *Teshîlü'l-belâğa*, İzmir, 1996.
- Râzî, Şemsuddîn Muhammed, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'âri'l-'Acem* (nşr. Muderris-i Râzevî), Tahran, 1338 hş.
- Sadi Çöğenli, Yakup Şafak ve Recep Toparlı, *Arapça Farsça Türkçe Örnekleriyle Edebi Sanatlar (Bedî')*, Erzurum, 1991.
- Sîmâ Dâd, *Ferheng-i İstîlâhât-ı Edebî*, Tahran, 1375 hş.
- Soysal, M. Orhan, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998.
- Süleyman Paşa, *Mebânî 'u'l-inşâ I-II*, İstanbul, 1288-1289/1871-1872.
- Şâd, Muhammed Pâdişâh, *Ferheng-i Ânendrâc I-VII* (nşr. Muhammed-i Debîrsiyâkî), Tahran, 1335-1336 hş.
- Şemîsâ, Sîrûs, *Nigâhî Tâze be Bedî'*, Tahran, 1373 hş.
- Râdüyânî, Muhammed b. Ömer, *Tercumânu'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul, 1949.
- Tâcu'l-halâvî, 'Alî b. Muhammed, *Dekâiku's-şi'r* (tsh. Seyyid Muhammed Kâzım İmam), Tahran, 1341 hş.
- Tabâne, Bedevî, *Mu'cemu'l-belâğati'l-'Arabîyye*, Riyad, 1988.
- Tahânevî, Muhammed b. 'Alî, *Keşşâfu istîlâhâtî'l-funûn, I-II*, (tsh. Muhammed Vecîh, 'Abdulhak, Veys Gulâm Kâdir), Kalkuta, 1862.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, 1973.
- Vahîd-i Tebrîzî, *Tercüme-i Miftâhu'l-bedâyi'* (çev. Nazif), İstanbul, 1300/1882.
- Vatvât, Reşiduddîn, *Dîvan-ı Reşid Vatvât* (tsh. Sa'id-i Nefîsî), Tahran, 1339 hş.
- , *Hadâiku's-sihr fi dekâiku's-şi'r* (Sa'id-i Nefîsî'nin neşri Divanım ilişiginde), Tahran, 1339 hş.